

VIRTUȚI ISTORICE SĂTMĂRENE

Demnitatea istoriei noastre se poate configura, și nu în ultimul rînd din virtuțiilor istoriei locale, din convergența faptului și gîndului istoric petrecut „hic et nunc”, astfel încît problematica națională se desăvîrșește din circumscrierea organică a acestei virtuți, dincolo de care ideile forță : continuitatea, permanența, unitatea, sînt mai lesne recongescibile.

Sătmarul are o genealogie istorică, care stă sub semnul acestor idei-forță, care au fost însă nu atît habitudine seculară, liniară, cîi s-a manifestat sub forma atitudinii eroice, în fața timpului istoric. Istoria și devenirea istorică privită înainte de toate ca proces de umanizare sau de emancipare materială și spirituală a omului, își are referințe pe meleagurile sătmărene în zorile istoriei. Astfel urmele materiale ale paleoliticului din Țara Oașului (Boinești, Bixad, Călinești), deschid seria trimiterilor istorice și arheologice privind cuprinderea trecutului meleagurilor sătmărene în perimetrul accesibilității istoriografice. Cea ce semnifică apoi, descoperirile neoliticului din zona Codru (Homorodu de Sus și Homorodu de Mijloc), cu cele 20 de figurine de lut, reprezentînd cultul „Magna Mater”, vine să confirme mutațiile survenite în statutul social-economic al omului, cînd cultul „pămîntului mamă”, denotă preistoria agriculturii sătmărene și de ce nu a dragostei pentru „pămîntul mamă”, devenită peste timp sintagma om-pămîntul natal. Civilizația prototracică își găsește expresia actualității, prin minunatele descoperiri din epoca bronzului de la Vetiș, Apa, Batarci, Culciu Mic, Domănești. Depozitele de piese de bronz, precum și atelierelor de prelucrare a bronzului învrednicesc definitiv pe strămoșul meleagurilor sătmărene cu atributele lui „homo faber”, precum și cu deschiderea orizontului lui spațial, în condițiile, cînd spada de tip micenian de la Apa, din sec. al XVI-lea î.e.n., predispune la recordarea nemijlocită a acestor ținuturi, la civilizația înaintată a Mediteranei.

Secolele VI-V î.e.n., conferă date materiale despre începuturile unei mari epoci în istoria noastră, aceea a geto-dacilor. Descoperirile arheologice de la Sanislău, Ghenci, Dindești, sînt mărturii care revendică pentru nord-vestul României substan-

țiale repere în timp pentru începutul unei epoci glorioase în istoria străveche a poporului român, pentru ca mai apoi, marile stațiuni arheologice ale dacilor liberi din secolele II-IV e.n., de la Medieșul Aurit, Lazuri, Orașul Nou, să valideze pregnanța unei istorii, a unei așezări și statornicii. Dacii liberi, daci din afara lumii romane, sau „dacii mari”, erau în același timp și mulți pe aceste meleaguri, depozitari ai vitalității și perenității istorice. Aceasta cu atât mai mult, cu cât necuprinși în provincia romană s-au manifestat în permanență în dimensiunile libertății. Această libertate a devenit insensibil în cele din urmă obediență în manifestarea ei, deoarece influența lumii romane, a civilizației materiale și spirituale romane, a devenit imperativă, transferind și pe aceste meleaguri cu aceleași valențe, dar cu alte manifestări datele virtuale ale romanizării și etnogenezei. Descoperirile monetare de la Ghirișă (un tezaur în jur de 1.000 de monede romane imperiale), ceramica de tip „terra sigillata” de la Corund, sînt mărturii unei integrări în irevocabilitatea procesului istoric. Se pregătește astfel acel „translatio mundi”, fără nici un excedent istoric, totul este preluat și amplificat în limitele firești, astfel încît o continuitate perfectă sedimentată, pe aceleași temelii reprezentată de formațiunile social-politice românești din evul mediu din părțile Sătmăruului, dependente de voievodatul lui Menumorut. „Castrum Zotmar”. Cetatea Satu Mare a fost o cetate a voievodului, a cărei demnitate și dîrzenie s-a pus în evidență în luptele petrecute împotriva armatelor arpadiene. Istoria a putut eluda o cetate din calculele ei, dar nu a putut înlătura un ethos istoric românesc puternic manifestat după acel timp pe aceste meleaguri. Țara Oașului cnezatele și voievodatele ei, — menționăm doar că voievodul Ștefan de Zepheg (Valea Seacă), din secolul XIV-lea — este expresia aceleiași rezistențe și perenități românești. În sec. al XV-lea, voievodul român Bartolomeo Dragfi, își avea o cetate pe meleagurile săimărene, la Ardud. Aceste exemple documentare, nu fac altceva decît să definească o realitate românească potențată și de alte mărturii, care „se păstrează în arhive și tradiții”, cum arăta Nicolae Iorga, vorbind despre istoria acestor meleaguri.

Evenimentele de prima mărime ale evului mediu, care au fost mișcările sociale ale țărănimii au consacrat și pe aceste meleaguri manifestări demne de menționat. La 1437, judele sătesc Martin și meșteșugarul Valentin, sînt conducătorii locali

ai țărănimii românești și maghiare, răsculați. O unitate de luptă și idealuri a constințit încă din acele timpuri, opțiunea comună în fața istoriei a românilor, maghiarilor, germanilor de pe aceste meleaguri. Această opțiune este de altfel una din dimensiunile esențiale ale istoriei sătmărene și care și-a găsit rezolvări întotdeauna în dimensiunile aceleiași istorii. Tot astfel, în timpul răscoalei din 1514, țărani români, maghiari, din părțile Sătmarului aveau același program de luptă pentru eliberarea socială.

Momentul luminos, definit în istoria noastră de Mihai Viteazul, a avut în Sătmar semnificații deosebite, confirmându-se încă o dată integrarea organică acestei părți de țară în contextul istoriei tuturor românilor. În anul 1599, în calitate de secretar al voievodului român, se afla la curtea domnească sătmăreanul Ioan Darahi. În această calitate, Ioan Darahi participă la luptele de la Selimbăr. Insemnările lui sînt izvorite din izvoare deosebit de prețioase, pentru definirea portretului moral a domnului român. În anul 1601, popasul lui Mihai la Moftin, înaintea bătăliei de la Gurăslău, precum și drumul lui Mihai prin ținuturi sătmărene spre locul bătăliei victorioase, a fost un itinerar istoric și pentru aceste ținuturi și care detașat de evenimentul politic și militar respectiv și interpretat în extensiunea lui ar putea însemna drumul prin istorie al românilor sătmăreni. Alți domni și voievozi români au trecut ori s-au așezat pe meleagurile sătmărene, înnobilînd și învrednicind istoria acestui colț de țară: Alexandru Lăpușneanu, Ștefan Mizgă, Gheorghe Ștefan, Mihnea al III-lea, etc.

Debutul veacului al XVIII-lea aduce și în Sătmar puternică mișcare antifeudală și antihabsburgică condusă de Francisc Rákóczy al II-lea și Gligor Pinteaga Viteazu, eveniment legat de aceste ținuturi și datorită păcii care s-a încheiat în 1711 la Satu Mare.

Anul revoluționar 1848, mobilizează mase largi în virtutea idealurilor de libertate socială și națională. Mișcări au avut loc și în satele sătmărene, unele din ele fiind reprimate crunt de gărzile naționale ale nobilimii maghiare, cum este cazul celor din Medieșul Aurit, Racova, Hurezu Mare. Din rîndul acestor mișcări se desprinde una din cele mai luminoase figuri ale istoriei sătmărene și anume Moise Sora Novac, revoluționar și cărturar patriot. Ca un semn generic al activității sale de cărturar, rămîne faptul de a restitui pentru pri-

ma dată în limba scrisă toponimicul românesc Satu Mare. Acest fapt, în aparență minoră, are sensul unei culturi adevărate resurecției pe linia identității naționale a culturii românești sătmărene. Cultura românească sătmăreană a fost o altă dimensiune a istoriei acestei părți de țară care s-a manifestat cu deosebită personalitate de-a lungul timpului. Enumerând copiiști de manuscrise de la începutul sec. al XVIII-lea, Dumitru Grozan din Mădăras, Ioniță Cămărzanu din Oaș, continuând cu Grigore Maior din Sărăvad, dascăli ai viitorilor corifei ai Școlii Ardelene, Petru Bran, eminent cărturar și patriot pentru care promovarea limbii române în școlile din Satu Mare a fost idealul vieții sale considerând că „pe limba maternă e întemeiat caracterul și naționalitatea fiecărui individ în parte și a fiecărui popor în comun”, Ioane Marcu, filolog și promotor al ideii de organizare a unei asociații neolatine internaționale la sfârșitul sec. al XIX-lea, se pot îndeplini lesne un capitol cu valențe mereu ascendenete a istoriei spiritualității românești sătmărene. Paralel putem replică a modelului umanistului secolului al XVII-lea și a cărui remarcă reprezentanți de frunte ai culturii maghiare de pe aceste meleaguri cum au fost: Samuel Szatmár Némethi, o autobiografie transpusă în versuri restituie traiectoria și profilul spiritual al acestui tip de cărturar: „Mengenui Sathmar; urbs Claudia fovit adultum/Trajectum Juvenem, Leida, Franekra dein, „(Sătmarul l-a născut, dar studiile și le-a făcut la Cluj și în orașele europene), Francisc Kölcsey eminent om de cultură din sec. al XIX-lea, Ady Endre, voce genială a liricii național, s-a concretizat din partea sătmărenilor în acțiuni de maghiare, dau dimensiunile ample ale istoriei culturii sătmărene.

Coexistența în simfirie și faptă, cu ceea ce înseamnă ideal o largă semnificație convertită în desfășurarea istorică ca momente de referință ale virtuților trecutului românesc de pe aceste meleaguri. Astfel în anii războiului de independență de la 1877-1878, sătmăreii au răspuns imperativelor majore ale istoriei exprimându-și azeziunea și spirijinul față de luptele pentru neatarnare, fie prin participări directe pe câmpul de luptă cum a fost cazul ofițerului medic Andrei Pop din Tîrșolt. Luptele politice pentru emancipare națională și unitate națională, de la sfârșitul sec. al XIX-lea și începutul sec. XX au ridicat de pe aceste meleaguri personalitatea de excepție a Dr. Vasile Lucaciu. Născut în localitatea Apa din județul Satu Mare, el

devine exponentul strălucit al idealurilor de libertate și dreptate națională caracteristice evenimentelor istorice. Astfel la adunarea populară din orașul Carei, unde „s-a votat cea mai frumoasă acțiune, lăpădarea jugului străin și unirea cu patria mamă a răsunat „Deșteaptă-te române”, slobozit din sute de piepturi de oțel în care a reînviat flacăra libertății”. Paralel cu mișcarea de emancipare națională, avem exemple numeroase despre luptele purtate de proletariatul sătmărean pentru emancipare socială și politică. Astfel, începînd cu mijlocul secolului al XIX-lea exista în orașul Satu Mare, cercuri de promovare a ideilor socialiste și revoluționare, a căror activitate se amplifică tot mai mult astfel organizațiile politice ale clasei muncitoare sătmărene, precum și lupta dusă de ele se înscriu ca evenimente de importanță majoră ale istoriei sătmărene. O puternică mișcare comunistă începînd cu al treilea deceniu al secolului al XX-lea s-a manifestat la Satu Mare, Carei, Ardud, Bixad, Halmeu, etc. Luptele revoluționare purtate de muncitorii uzinei Unio și din celelalte întreprinderi sătmărene au însemnat opțiunea sătmărenilor, pentru o nouă istorie. Această nouă istorie a debutat pentru ținuturile sătmărene odată cu 23 august 1944, precum și cu data de 25 octombrie a aceluiași an, cînd eliberarea orașului Satu Mare și Carei: „deasupra ultimelor două cetăți românești din Ardealul de nord Careii Mari și Satu Mare tricolorul nostru filfite din nou biruitor” (menționăm ziarul Timpul). Aceste două cetăți de la marginea țării, nu se află însă la marginea importanței istorice, pentru că este știut că întotdeauna, în istoria noastră cetățile de la margine au fost tari.

prof. DORU RADOSAV
- DIRECTORUL MUZEULUI JUDEȚEAN -